



Analiza porównawcza krymskokaraimskich piosenek ludowych

Dorota Smętek

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Neofilologii
Zakład Turkologii, Mongolistyki i Koreanistyki

Comparative analysis of Crimean Karaim folk songs

Summary: The aim of this paper is to present and analyze the content of two folk songs called *türkü*, which were copied into handwritten books by Karaims living in the Crimea in the 19th century. For the purpose of this paper I have chosen songs which appear in more than one manuscript in order to make a comparison of the literary content and linguistic properties of the works in question. Karaim manuscripts were copied in different locations throughout the Peninsula, which affected the vernacular used by the copyists. Moreover, no standard literary language was used by all Karaim communities. It is due to these reasons, among others, that the aforementioned songs were bound to differ from one another.

Keywords: Karaim manuscripts, Crimean Karaim, Crimean Turkish, Turkic folk literature, Samuel Kohen's mejuma

1. Krymskokaraimskie medżumy

W niniejszym artykule chciałabym omówić dwie piosenki ludowe, które znajdują się w rękopiśmiennej księdze¹, zwanej medżumą, skopiowanej przez Samuela

¹ Rękopis posiada numer katalogowy VI-3/22 i jest przechowywany w zbiorach kongregacji karaimskiej w Eupatorii na Krymie.

Kohena w drugiej połowie dziewiętnastego wieku². Piosenki te znajdują się w końcowej części rękopisu, na stronach od 101a do 104a. Jak zostanie przedstawione poniżej, obie piosenki zostały skopiowane także do innych medżum, które zostały opublikowane przez Radloffa (1896), Aqtay (2009) i Çulhę (2010a).

Znaczna część utworów ludowych, które zostały zapisane na kartach rękopiśmiennych ksiąg należących do Karaimów krymskich, nie należy do twórczości oryginalnie karaimejskiej, lecz wpisuje się w ustną literaturę ludową wspólną dla ludów turkijskich zamieszkujących zarówno Krym, jak i Anatolię. Tym niemniej zasługi Karaimów na rzecz literatury ludowej są znaczne – bowiem podjęli oni trud, aby spisać i pieczołowicie przechować znane im wersje utworów, w czasach gdy ich osmańscy pobratymcy nie doceniali jeszcze znaczenia tej literatury³. Jak podaje Ananiasz Zajączkowski (1926: 14), rękopiśmienne księgi cieszyły się dużą popularnością wśród rodzin karaimejskich, stąd też zrozumiałe jest, że były wielokrotnie kopiowane na ich zlecenie. Przepisywanie utworów, zarówno własnego autorstwa, jak i mających swoje korzenie w literaturze hebrajskiej i turkijskiej, było istotnym elementem tradycji społeczności karaimejskich. Cytując artykuł Henryka Jankowskiego (2012: 52) poświęcony historii literatury krymskokaraimejskiej: „Obok kopistów, którzy przepisywali zwoje i księgi na zlecenie, przepisywanie było ważnym zadaniem ćwiczebnym dla młodzieży, uczącej się świętego języka i pisma”. Dzięki temu do dzisiejszego dnia mamy dostęp do wielu egzemplarzy, które zostały spisane w różnych lokalizacjach na Krymie. Utwory znajdujące się w kolejnych księgach nierzadko powielają się, lecz z reguły nie są identyczne. Obecnie jest dostępnych kilka opracowanych rękopisów, które zawierają na swych kartach szeroki przekrój tekstów ludowych. Zarówno pod względem leksykalnym, jak i fonologicznym i morfologicznym, ich cechy językowe są niejednorodne – na ich podstawie możemy badać naturę języka literackiego używanego przez Karaimów krymskich⁴.

² Pełna lista piosenek znajdujących się w medżumie Samuela Kohena została przedstawiona w Smętek (2012: 33–36). W danym podrozdziale dokonano także porównania listy utworów znajdujących się w medżumie Kohena z zawartością medżum Radloffa, Qılciğa i Qatıqa.

³ Należy także zwrócić uwagę wkład w zachowanie ludowej literatury turkijskiej wniesiony w drugiej połowie dziewiętnastego wieku przez Radloffa. Uczony zebrał szeroki wybór tekstów literackich wśród ludów turkijskich, między innymi wśród mieszkańców Krymu. Utwory te weszły w skład jego wielotomowego dzieła *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme*.

⁴ Język ten jest w dużej mierze tożsamy z językiem krymskotureckim. Jego charakterystyczną cechą jest brak standaryzacji. Ponadto możemy mówić jedynie

Nieodłączną cechą ludowej literatury ustnej jest jej nieustanna zmienność, która wynika m.in. z faktu, że utwory przekazywane ustnie z powodu ułomnej pamięci ludzkiej ulegają przeinaczeniu bądź też ewoluują wraz z interpretacją kolejnych wykonawców. Ten proces możemy także zaobserwować w utworach pojawiających się w opublikowanych rękopisach krymskokaraïmskich, to znaczy w medżumach Radloffa, Qılciego, Qatıq̄a i Kohena. Pierwszy zbiór, opracowany przez Radloffa, stanowi kompilację więcej niż jednego rękopisu, a nazwiska uczonego do używam w dalszej części artykułu umownie, aby oznaczyć opublikowany przez niego materiał, mimo że nie był on pierwotnym właścicielem księgi. Pozostałe trzy medżumy są spójnymi manuskryptami, które należały do wyżej wymienionych Karaïmów⁵. Nie mamy dostępu do danych, które umożliwiłyby określenie dokładnego miejsca powstania rękopisów. Wiemy, że Eliyahu Qılcı mieszkał w Bakczysaraju, natomiast w przypadku dwóch pozostałych Karaïmów możemy wskazać jedynie miejsce przechowywania ich dzieł – medżuma Samuela Kohena znajduje się w Eupatorii, a medżuma Qatıq̄a w Symferopolu – nie znaczy to jednak, że ich właściciele pochodzili z tych miast. W wyniku skomplikowanych losów i zagrożeń, które przyniosły wydarzenia pierwszej połowy dwudziestego wieku, medżumy z rąk prywatnych trafiły w ręce instytucji, które chciały je uchronić przed zniszczeniem, bądź w ręce kolekcjonerów – i tam też zostały one odnalezione.

2. Cztery wersje piosenki „Jedzenie i picie jest przyjemne”

Badając zawartość opublikowanych do tej pory medżum, natrafiłam na tekst, który powtarza się w każdej z nich. Jest to krótki utwór rymowany z gatunku *türkü*, jednego z najbardziej rozpowszechnionych rodzajów turkijskich pieśni ludowych. Tak jak w przypadku wielu *türkü* znajdujących się w karaïmskich rękopisach, nie posiada on tytułu⁶. Jednakże w każdej wersji rozpoczyna się od tego samego wersu, który na język polski należy przetłumaczyć jako 'Jedzenie

o wybranych cechach, typowych dla języka używanego przez Karaïmów, które wyróżniały go od wariantów literackich innych mniejszości turkijskich zamieszkujących Krym, por. Jankowski (2003), Smętek (2013).

⁵ W przypadku medżumy Samuela Kohena wiemy jedynie, że Samuel skopiował dany rękopis. Właściciel nie jest jednoznacznie wskazany.

⁶ W medżumie Kohena nad tekstem utworu napisano: *bu da bir türküdir* 'to także jest piosenka (typu *türkü*)', w pozostałych medżumach na tekstem widnieje tylko jedno słowo: *türkü* 'piosenka (typu *türkü*)'.

i picie jest przyjemne⁷. Poniżej przedstawiam transkrypcję czterech wersji utworu, które zostały zapisane w rękopisach Radloffa (na str. 290), Qılcięgo (na str. 57–58), Kohena (na str. 104a) i Qatıqa (na str. 11)⁸. Podaję ponadto tłumaczenie na język polski najdłuższej wersji, skopiowanej do medżumy Radloffa. Uznałam za zasadne ograniczenie przekładu do niniejszej wersji, ponieważ treść zwrotek znajdujących się pozostałych wariantach jest, poza niewielkimi odstępstwami, tożsama z treścią zwrotek skopiowanych do rękopisu Radloffa.

Transkrypcja

Radloff	Qılcı
I yeyüp içmek bir hoştur yigidiñ boynuna borcdır can dedigiñ uçan quştur quş qafesten uçar bir gün	I yemek içmek o bir hoştur yigitin boynına borcdır can dedigiñ uçan quşdır quş qafesten uçar bir gün
II yiyelim içelim her dem bu devranlar geçer bir dem qarayerler acıdahir olmış ağzın bize açar bir gün	II yar yiyelim içelim her dem bu dervanlar geçer bir gün qarayerler acıdağır olup bize ağzın açar bir gün
III yiyelim içelim burada qısmetimiz verir hūda ‘aqıbet bir gün yuquda bize kefen biçer bir gün	III dereklerde olur yapraq yaradan mevladan qorqmaq ayağın bastığı topraq boyumuzdan aşar bir gün
IV qısmet gelir hocalardan neler doğar necelerden yigidiñ malı bohçalardan qanatlanır uçar bir gün	IV yiyelim içelim burada qısmetimi verir hūda ekimizi bir arada ölüm sormap alır bir gün

⁷ Jak możemy zauważyć w tekstach przetranskrybowanych poniżej, pierwszy wers jest podany w każdej wersji w odmienny sposób.

⁸ Przygotowując niniejszy artykuł, opierałam się na wydaniach, które zostały przygotowane odpowiednio przez Radloffa (1896), Aqtay (2009), Çulhe (2010a, 2010b). Teksty zaczerpnięte z ww. opracowań zostały przepisane z zachowaniem oryginalnej transkrypcji, ponieważ nie mam dostępu do oryginałów wszystkich rękopisów. Utwory zaczerpnięte z medżumy Kohena zostały przeze mnie przetranskrybowane na potrzeby tego artykułu i nie były wcześniej publikowane.

Radloff

- V biçerler kefen bezimi
yumarlar eki gözümü |
qırlarlar haq namazımı
tenim teneşir deger bir gün |

- VI direklerde olur yapraq
yaradan mevladan qorqmaq |
ayağın bastığı topraq
boyumuzdan aşar bir gün |

Kohen

- I yemek içmek bir hoştır
yigitin boynına borçtır
can | dedigin uçan quştır
quş qafesten uçar bir gün |
- II tereklerde olur yapraq
yaradı mevladan qor[u]qmaq |
ayaqın bastığı topraq
boyumuzdan aşar bir gün |

(..)

- III yiyelim içelim her dem
bu dervanlar geçer bir gün |
qarayerler acıdağır olmuş
ağzın açar bize bir gün |

Qılcı

- V —

- VI —

Qatıq

- I yemek içmek bir hoşdır
yigitiñ boynına borçtır |
can dedigin uçan quştır
quş qafesinde uçar bir gün |

- II (...)
(...)
qarayerler acıdağır olmuş
bize ağzın açar | bir gün

- III —

Tłumaczenie

- I Jedzenie i picie jest przyjemne; jest obowiązkiem młodego człowieka; dusza jest niczym latający ptak; pewnego dnia ptak odfrunie
- II Jedzmy i pijmy w każdej chwili; (ponieważ) ten czas kiedyś przeminie; mogiły stały się niczym smok; pewnego dnia połkną nas swoją paszczą
- III Jedzmy i pijmy tutaj; Bóg zdecydował o naszym losie; dzień ostateczny we śnie; pewnego dnia uszyje nam całun

- IV Panowie decydują o (naszym) losie; różne przyczyny niosą różnorakie skutki; ma-
jątek młodego człowieka; pewnego dnia dostanie skrzydeł i odfrunie z tobołka
- V Szyją (już) moje płótno na całun; zamykają oboje moich oczu; odmawiają należną
mi modlitwę; pewnego dnia moje ciało będzie miało wartość
- VI Na drzewach rosną liście; a Pana Boga (warto) się bać; ziemia, po której stąpają
stopy; pewnego dnia znajdzie się ponad nami⁹

Jak możemy zaobserwować, ilość zwrotek w każdej wersji jest inna. Najkrótsza wersja występuje w medzumie Qatıqā – tylko półtorej zwrotki. W rękopisie Kohena występują trzy zwrotki – powtarzają się one w dłuższych tekstach znajdujących się w medzumach Radloffa i Qılcięgo, lecz ich kolejność jest inna. Mimo że na pierwszy rzut oka podobnej treści, każda z wersji *türkü* różni się od pozostałych. Niektóre różnice są najprawdopodobniej spowodowane błędami kopisty (np. poprawne użycie ablatywu w wyrazie *qafesten* ‘z klatki’ w wersji Radloffa, Qılcięgo i Kohena, a w medzumie Qatıqā błędne zastosowanie miejscownika, tj. *qafesinde* ‘w jego klatce’), jest jednak także prawdopodobne, że kopiści mieli dostęp do innych źródeł. Pod względem leksyki język piosenek jest niemal identyczny, a rozbieżności są natury fonologicznej – np. spółgłoska nagłosowa w słowie ‘drzewo’ występuje raz w wariantcie dźwięcznym *d*, tj. *derek* (Radloff, Qılci), a raz w bezdźwięcznym *t*, tj. *terek* (Kohen). Kolejne wahanie znajdujemy w wyrazie ‘smok’, który jest zapisany z samogłoską zamkniętą *i* w sylabie wygłosowej, tj. *acıdahır* (Qatıq) ~ *acıdahır* (Qılci, Kohen) lub z samogłoską otwartą *a*, tj. *acıdaha*r (Radloff). Różnice morfologiczne wynikają przede wszystkim z braku zestandaryzowanych przyrostków w języku literackim, w którym piosenki zostały zapisane. Zobrazuję to na przykładach znajdujących się w pierwszych zwrotek. Spójrzmy na słowo *hoş* ‘przyjemny’, w którym przyrostek występuje raz ze spółgłoską udźwięcznioną, tj. *-dır*, a raz z ubezdźwięcznioną, tj. *-tır*. Także samogłoska w przyrostku jest nieregularna. W wersji Radloffa przyrostek jest zapisany z samogłoską zaokrągloną jako *-tur*, zaś w Qılci i Kohenie występuje z samogłoską niezaokrągloną jako *-tır*, a w Qatıqu jako *-dır*. Mimo tych wahań wiersze należy uznać za tożsame.

Pieśń jest utrzymana w lekkim tonie, mimo że mówi o kwestiach ostatecznych. Zachęca czytelników do czerpania przyjemności z codziennego życia – ze spożywania posiłków, obserwacji piękna natury i celebracji każdego rozpoczynającego się dnia. W ostatnim wersie każdej zwrotki, w terminologii tureckiej zwanym

⁹ Dosł. ‘przewyższy nasz wzrost’.

frazą refrenową (tur. *bağlama*), podmiot liryczny wyjaśnia, dlaczego nakłania odbiorców do prezentowania tej postawy życiowej. Przyczyna jest prozaiczna i, jak to często bywa w twórczości ludowej, nieumotywowana religijnie – należy nacieszyć się codziennością, ponieważ nasz żywot zbliża się do nieuchronnego kresu, co obrazuje poniższy fragment: *can dedigin uçan quştur; quş qafesten uçar bir gün* ‘dusza jest niczym latający ptak; pewnego dnia ptak odfrunie’.

3. Piosenka o myszy

Kolejny utwór, zatytułowany *Sıçannıñ türkisi* ‘Piosenka o myszy’¹⁰, został zachowany w dwóch karaïmskich rękopisach. Zaprezentowany poniżej tekst pochodzi z medżumy Kohena, w której został zapisany na stronach 101a–101b. Składa się z siedmiu zwrotek i posiada powtarzającą się, obszerną frazę refrenową. Pieśń o tym samym tytule znajduje się także w medżumie Radloffa, na stronach 323–325. Ta wersja jest dłuższa – ma jedenaście zwrotek ułożonych w innej kolejności niż w pierwszym rękopisie. Aby ułatwić porównanie i analizę obydwu wersji, zaznaczyłam różnice językowe, podając w przypisach odpowiednie formy występujące w rękopisie Radloffa.

Transkrypcja

Sıçannıñ türkisi

I sıçan delikden baqar
 leplebiye¹¹ göz qaçar
 baqqalıñ evin | yıqar
 ağ sıçan vağ sıçan
 orospulu¹² oldı şu sıçan
 ne yaman | oldı şu sıçan
 yandım sıçan eliden
 eki gözü kör sı(çan)¹³ |

¹⁰ W języku tureckim wyraz *sıçan* tłumaczy się przede wszystkim jako ‘szczur’, jednak dla krymskokaraïmskiego KRPS podaje tłumaczenie ‘мышь | mysz’ (KRPS 495).

¹¹ Tur. *leblebi* ‘roasted chickpeas | prażona ciecierzycza’ (TIRS 576).

¹² Tur. *orospuluk* ‘1. prostitution 2. dirty trick, treachery, backstabbing | 1. prostytutcja 2. podstęp, zdradzieckość, bycie zwodniczym’ (TIRS 657). Ze względu na kontekst, w którym wyraz *orospulu* został użyty, wydaje się że najlepszym tłumaczeniem jest przymiotnik ‘zdradziecka’.

¹³ יֵט, powinno być: יֵטִיט.

- II pişdibin¹⁴ daqmış beline
 tüfegin¹⁵ almış eline
 düşmüş | yolun üstine
 tosdı¹⁶ olmış bu sıçan
 orospulu şu sıçan |
 neh yaman oldı şu sıçan
 yandım sıçan elinden
 eki gözü kör sıçan |
- III qapu ardından atar taqla
 ne tyyü¹⁷ qalır ne baqla
 qalır | qahveci qutu[m] bek¹⁸ saqla¹⁹
 aḥ sıçan vaḥ sıçan
 orospulu | şu sıçan
 neh yaman oldı bu sıçan
 yandım sıçan elinden |
 eki gözü kör sıçan |
- IV bir oqaçıq²⁰ mum aldım
 futılın²¹ yerde buldım
 hem | aḡlêdim hem güldim
 aḥ sıçan vaḥ sıçan
 orospulu bu | sıçan
 yandım sıçan elinden
 eki gözü kör sıçan |

¹⁴ RAD: *piştovın*, kkar. *piştav* ‘пистолет | pistolet, rewolwer’ (KRPS 449).

¹⁵ טופאנין, błędnie zapisane, kopista często myli się przy zapisie spółgłosek *p* i *f*: RAD: *qlıçın*. Tur. *tüfek* (→ 3 os. lp. *tüfeğin*) ‘rifle, gun | strzelba, broń’ (TIRS 892).

¹⁶ Znaczenie tego wyrazu nie jest w pełni jasne. W dialektach anatolijskich *tosmak* ‘1. başıyla vurmak (hayvan ya da insan için) 2. dövüşmek, vuruşmak | 1. uderzać głową (o zwierzęciu lub człowieku) 2. bić się’ (DER 3974). RAD: *haydamaq*; kkar. *hayda-* ‘гнать, погонять (скот) | gnać, poganiać (*bydło*)’ (KRPS 606).

¹⁷ טיי. Jest to prawdopodobnie bezdźwięczny wariant słowa *düyü* ~ *dügü* ‘elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur | najdrobniejszy bulgur, który pozostaje po przez sianiu’ (DER: 1642, 1622).

¹⁸ RAD: *qutuñ pek*.

¹⁹ U Radloffa po tym wersie następuje wers, który jest pominięty w wersji znajdującej się w medżumie Kohena, mianowicie *tiryaki olmış bu sıçan* ‘ta mysz jest uzależniona’.

²⁰ Kkar. *oqa* ‘oke; a weight of 400 dirhems | okka; miara wagi równa 400 dirhemom)’ (CKED 259).

²¹ RAD: *fıtilin*. Kkar. *fıtil* ‘wick | knot’ (CKED 163), tur. *fıtil* (TIRS 302).

- V qapu ardında taqur tuqur
 ben sağittim²² giten²³ tuqur |
 almış kitabın eline oqur
 molla olmuş bu sıçan
 ah | sıçan vah sıçan
 orospulu şu sıçan
 ne yaman oldu bu | sıçan
 yandım sıçan elinden
 eki gözü kör sıçan |
- VI baltasın²⁴ almış eline
 bıçqısın²⁵ qurmuş beline
 kirmiş | evin temeline [qurmuş]
 usta olmuş bu sıçan
 orospulu | şu sıçan
 neh yaman oldu bu sıçan
 yandım sıçan | elinden
 eki gözü kör sıçan |
- VII başındadır yeşil²⁶ sarıq
 ayağında timir²⁷ çarıq |
 gendine ister alayıq²⁸
 hâkim olmuş bu sıçan |
 orospulu şu sıçan
 neh yaman oldu bu sıçan
 yandım | sıçan elinden
 eki gözü kör sıçan |

²² Prawdopodobnie błąd kopisty, alternatywny odczyt to *sağındım*. Kkar. *sağın-* ‘помнить, вспоминать, думать; скучать | wspominać, myśleć, pamiętać; tęsknić’ (KRPS 457). RAD: *sandım*.

²³ Tamże: *keten*.

²⁴ ׀׀׀׀׀׀׀׀, błąd kopisty. Podany odczyt jest niepewny. Został ustalony w oparciu o kontekst zwrotki.

²⁵ Kkar. *bıçqı* ‘saw | piła’ (CKED 82).

²⁶ RAD: *telli*.

²⁷ Tamże: *delik*. Kkar. *temir* ‘iron | żelazo; żelazny’ (CKED 393).

²⁸ ׀׀׀׀׀, błędnie zapisane. Kkar. *alayıq* ~ *halayıq* ‘1. будничный, обычный, по-вседневный | powszedni, codzienny, zwykły. 2. простой, обыкновенный | prosty, zwyczajny. 3. прислуга, служанка | służąca’ (KRPS 62, 598) ← ar. خلائق.

Tłumaczenie

Piosenka o myszy

- I mysz zerka przez dziurę; skupia wzrok na prażonej ciecierzycy; (więc) demoluje dom sklepikarza;
 ach myszo, och myszo; ta mysz stała się zdradziecka; jakże okrutna się stała; mysz mnie zraniła; ta przeklęta²⁹ mysz
- II przytroczyła pistolet do pasa; wzięła do rąk strzelbę; wyruszyła na szlak;
 zaangażowała się w bójki; ta zdradziecka mysz; jakże okrutna stała się ta mysz; mysz mnie zraniła; ta przeklęta mysz
- III wyskakuje zza drzwi, robiąc salto; nie zostaje ani bulgur³⁰ ani bób; kawiarzu, schowaj dobrze puszki;
 ach myszo, och myszo; ta zdradziecka mysz; jakże okrutna się stała; mysz mnie zraniła; ta przeklęta mysz
- IV kupiłem okkę świec; znalazłem knot na podłodze; płakałem i śmiałem się jednocześnie;
 ach myszo, och myszo; ta zdradziecka mysz; mysz mnie zraniła; ta przeklęta mysz
- V słysząc stukanie za drzwiami; myślałem, że to przechodzień hałasuje; (a) ona sięgnęła po książkę (i) czyta;
 ta mysz stała się mułłą; ach myszo, och myszo; ta zdradziecka mysz; jakże okrutna się stała; mysz mnie zraniła; ta przeklęta mysz
- VI wzięła swój topór w ręce; przytroczyła swoją piłę do pasa; weszła pod fundamenty domu;
 ta mysz stała się budowląncem; ta zdradziecka mysz; jakże okrutna się stała; mysz mnie zraniła; ta przeklęta mysz
- VII na głowie ma zielony turban; na stopach sandały z żelaznymi (okuciami); chciałaby mieć służącą;
 ta mysz stała się sędzią; ta zdradziecka mysz; jakże okrutna się stała; mysz mnie zraniła; ta przeklęta mysz

²⁹ Dosłowne tłumaczenie tej frazy to ‘mysz z dwojgiem ślepych oczu’, jednak jej znaczenie jest analogiczne do tureckiej frazy *gözü kör olası* ‘colloq. damned, darned | potocz. przeklęty’ (TIRS 340).

³⁰ Bulgur – tradycyjna kasza turecka przygotowywana z ziaren zbóż.

W *Piosence o myszy* różnic na poziomie leksykalnym jest proporcjonalnie więcej niż we wcześniej omawianym przeze mnie utworze. Rozpoczynając od drugiej zwrotki – w medżumie Kohena pojawia się wyraz *tüfek* ‘pistolet’, natomiast u Radloffa *qlıç* ‘miecz’, są to wyrazy semantycznie bliskie, obydwa są nazwami typów broni. W kontekście życia rozbójniczego w Kohenie użyto wyrazu *tosmak*, które w dialektach anatolijskich występuje w znaczeniu ‘bić się’, zaś u Radloffa pojawia się wyraz *haydamaq* ‘poganiać’ zaświadczony m.in. w języku krymskokaraïmskim. W piątej zwrotce w medżumie Kohena występuje *sağıtmaq*, które najprawdopodobniej jest błędnie zapisanym wyrazem krymskokaraïmskim *sağınmaq* ‘myśleć’, u Radloffa w tym miejscu pojawia się czasownik *sanmak* ‘przypuszczać’. Kolejna różnica jest widoczna w wyrazie, który w Kohenie występuje w formie oguzyjskiej, tj. *giden* ‘idący’ (tur. *git-* ‘iść’), podczas gdy u Radloffa napotykamy kipczacki odpowiednik, tj. *keten* (kkar. *ket-* ‘iść’ (CKED 209), aczkolwiek z zachowanym oguzyjskim sufiksem imiesłowu *-(y)An*, charakterystycznym dla języka krymskotureckiego (Doerfer 1959: 279). Następnym wyrazem to *alaynq* ‘służąca’, który występuje tutaj bez nagłosowej spółgłoski *h-*, co jest zjawiskiem typowym dla języka krymskotatarskiego, w którym zanika spółgłoska *h* w pożyczkach arabskich. W języku krymskokaraïmskim ten wyraz pojawia się w obydwu wariantach, zarówno z nagłosowym *h-*, jak i bez niego.

Piosenka o myszy przynależy do gatunku piosenek zwierzęcych (tur. *hayvan türküleri*). Mysz, której poświęcony jest utwór, jest przedsiębiorcza i energiczna – co rusz podejmuje się nowych psot. Wyrusza z bronią u pasa na szlak i staje się rozbójnikiem, w poszukiwaniu pożywienia demoluje pobliski sklep, wyjada gospodarzom prażoną ciecierzycę i bób. Nawet kawa, prawdopodobnie przez wizualne podobieństwo do roślin strączkowych, jest zagrożona przez nienasycony apetyt gryzonia (w wersji Radloffa napotykamy wręcz na sugestię, że jest ona od kawy uzależniona). Lecz mysz nie oddaje się tylko czynnościom sprzecznym z prawem – w niektórych zwrotkach (w obydwu wersjach piosenki) podejmuje się nauki czytania – zostaje nauczycielem bądź nawet sędzią. Przypisywanie myszy powyższych osiągnięć wynika prawdopodobnie z przekonania, że myszy są zwierzętami inteligentnymi, zdolnymi przechytryć człowieka. Aby zrozumieć ostatnią zwrotkę piosenki, należy sięgnąć po źródła omawiające kulturę islamu. W czasach imperium osmańskiego zielony kolor turbanów był zarezerwowany wyłącznie szejdów i szarifów – potomków proroka Mahometa³¹. Osoba nosząca

³¹ Encyklopedia Islamu podaje: *Seyyid veya şerifliği tasdik edilen kişi yeşil siyâdet sarıgım ömür boyu giymek zorundaydı*. ‘Osoba, która została uznana za szejda lub szarifa,

zielony turban była otaczana szacunkiem i poważaniem. Zaprezentowanie w wierszu myszy, która pozwala sobie na przybranie tych szczególnych barw, nadaje zwrotce wyjątkowo humorystyczny wydźwięk.

Piosenek wartych omówienia jest oczywiście znacznie więcej, jednak duża ich część nie została zapisana w więcej niż jednej medżumie. Dokonując wyboru materiału, ograniczyłam się do powyższych dwóch, ponieważ wydały mi się interesujące ze względu na możliwość dokonania analizy porównawczej, a także ze względu na ich walory literackie.

Skróty i symbole

ar.	=	język arabski
kkar.	=	krymski dialekt języka karaimskiego
lp.	=	liczba pojedyncza
RAD	=	transkrypcja medżumy w Radloff (1896)
tur.	=	język turecki
()	=	litery lub słowa dodane przez edytorke
[]	=	litery lub słowa niepotrzebnie napisane przez kopistę
(...)	=	pominięte litery lub słowa
	=	koniec linii w rękopisie
CKED	=	Aqtay, Gulayhan, Henryk Jankowski, <i>A Crimean Karaim-English Dictionary</i> , Poznań 2015.
DER	=	Aksoy, Ömer Asım i in., <i>Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü</i> , t. I–VI, Ankara 2009.
KRPS	=	Baskakov, N. A., A. Zajączkowski, S. M. Shapshal (red.), <i>Karaimsko-russko-pol’skij slovar’</i> , Moskwa 1974.
TIRS	=	Bezmez, Serap, C. H. Brown (red.), <i>Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü</i> , İstanbul 2005.

Bibliografia

- Aksoy, Ömer Asım i in., *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, t. I–VI, Ankara 2009.
 Aqtay, Gulayhan, *Eliyahu ben Yosef Qlci’s Anthology of Crimean Karaim and Turkish Literature*, İstanbul 2009.
 Aqtay, Gulayhan, Henryk Jankowski, *A Crimean Karaim-English Dictionary*, Poznań 2015.

musiała przez całe życie nosić zielony turban sajjidzki’ (*İslam Ansiklopedisi*, t. 37, İstanbul 2009, s. 42).

- Baskakov, N. A., A. Zajączkowski, S. M. Shapshal (red.), *Karaïmsko-russko-pol'skij slovar'*, Moskva 1974.
- Bezmez, Serap, C. H. Brown (red.), *Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü*, İstanbul 2005.
- Çulha, Tülay, *Kırım Karaycasının Katkı Mecuması. Metin-Sözlük-Dizin*, İstanbul 2010a.
- Çulha, Tülay, *Proben der Volkslitteratur der Nordlichen Türkischen Stamme von W. Radloff. VII. Theil. Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler. VII Bölüm*, İstanbul 2010b.
- Doerfer, Gerhard, *Das Krimosmanische*, [w:] *Philologiae Turcicae Fundamenta*, red. Jean Deny i in., Wiesbaden 1959, s. 272–280.
- İslam Ansiklopedisi*, t. 37, İstanbul 2009.
- Jankowski, Henryk, *Literatura krymskokaraïmska*, „Przegląd Orientalistyczny” 2012, nr 1–2, 50–68.
- Jankowski, Henryk, *On the Language Varieties of Karaïms in the Crimea*, „Studia Orientalia” 2003, nr 95, 109–130.
- Radloff, V. V., *Proben der Volkslitteratur der Nördlichen Türkischen Stämme. Theil VII. Mundarten der Krym*, St. Petersburg 1896.
- Smętek, Dorota, *Crimean Karaïm Version of Melukhat Sha'ul. Critical Edition and Linguistic Analysis*, 2012 [niepublikowana rozprawa doktorska].
- Smętek, Dorota, *The Question of the Existence of a Common Literary Language of the Crimean Karaïtes in the Nineteenth Century*, [w:] *Turkey, Kazakhstan and the Crimea. Ten years of Turkology in Poznań*, red. Henryk Jankowski, Poznań 2013, s. 111–122.
- Zajączkowski, Ananiasz, *Literatura karaïmska (Szkieł bibliograficzny)*, „Myśl karaïmska” 1926, nr 1, 3, s. 7–17.

